

Torrismondo, *Guarini*, *Il pastor fido*, κλπ.) καθώς και οι χρήσιμες επισημάνσεις για τον σκηνικό χώρο και τον σκηνικό χρόνο του δράματος. Πολύ εύστοχες είναι οι παρατηρήσεις και συσχετίσεις σχετικά με την συμβολή της Γαλλικής Επανάστασης στην αναβίωση της ολυμπιακής ιδέας, την αναζωπύρωσή της σε ελληνικά κείμενα της εποχής και την ανάδειξη της έννοιας της φιλίας, που αποτελεί βασικό πυρήνα του δράματος αλλά και βασικό διαφωτιστικό ιδεώδες.

Παρεμβάλλεται επίσης ένα κεφάλαιο με τίτλο «Και άλλο θεατρικό έργο του Ρήγα;», όπου ελέγχεται η απόδοση στον Ρήγα ενός χειρόγραφου σατιρικού κειμένου του 18^{ου} αιώνα, το οποίο πρόσφατα έφερε στο φως η έρευνα. Η μελετήτρια και πρώτη σχολιάστριά του Lia Brad Chisacof, επιλέγοντας μέσα από διάφορες εκδοχές που έφερε το ίδιο το χειρόγραφο, το τιλοφόρησε *Το σαγανάκι της τρέλλας*. Η διεξοδική τεκμηρίωση του Β. Π. που ζυγιάζει τα υπέρ και τα κατά με απόλυτο έλεγχο των γνωστών μας τεκμηρίων, δεν οδηγεί σε τελικό συμπέρασμα, δεδομένου ότι δεν είναι προς το παρόν προσιτό το ίδιο το κείμενο σε κριτική έκδοση και ενδεχομένως μας διαφεύγουν ακόμη στοιχεία που έχει στην διάθεσή της η σχολιάστριά του.

Η έκδοση των *Ολυμπίων* που ακολουθεί βασίζεται στις προηγούμενες εκδόσεις του Λεάνδρου Βρανούση, τις οποίες ελέγχει κατά περίπτωση ο Β. Π., αποκαθιστώντας ορισμένες αβλεψίες, όπως συμβαίνει λ.χ. με την στιχαρίθμηση. Ο κομψός και εύρηστος αυτός τόμος, φροντισμένος τυπογραφικά, προσφέρει στην επιστημονική κοινότητα μα και στο ευρύτερο κοινό, μια από τις πλέον χαρακτηριστικές θεατρικές εκδόσεις της περιόδου του Διαφωτισμού. Η εισαγωγική μελέτη φωτίζει με πληρότητα, με άρτια τεκμηρίωση, με συνδυαστική γνώση και ευαισθησία τα μείζονα ερωτήματα που θέτει η επιλογή ενός «συμβατικού» (conventionnel) έργου, όπως ήταν τα *Ολύμπια* στην μάχη της ηθικής ανανέωσης και η συμπεριλήψή του από τον Ρήγα στον *Ηθικό Τρίποδα*, με στόχο την εθνική αφύπνιση.

ANNA ΤΑΜΠΑΚΗ

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΧΟΡΝ

Τα θεατρικά

Τόμ. Α', Εισαγωγή - επιμέλεια Έφη Βαφειάδη

Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν 1993, σελ. 575, 16 εικ.: τόμ. Β',

Εισαγωγικά σημειώματα - επιμέλεια Έφη Βαφειάδη, 1996, σελ. 593, 35 εικ.·

τόμ. Γ', 1996, σελ. 457, 15 εικ.: τόμ. Δ', 1996, σελ. 568, 31 εικ.·

τόμ. Ε', 1999, σελ. 610, 29 εικ., ISBN 960-7079-58-2.

Με τη μνημειώδη έκδοση των θεατρικών Απάντων του Παντελή Χορν (1881-1941) παρουσιάζεται, για πρώτη φορά, ένας σημαντικός θεατρικός συγγραφέας του 20^{ου} αιώνα με ολόκληρο το έργο του. Τώρα δεν είναι μόνο απλώς προσιτά τα κείμενά του, σε ενδιαφερόμενους και μελετητές, φοιτητές και θεατρανθρώπους - μερικά από αυτά δημοσιεύονται εδώ για πρώτη φορά - αλλά παρουσιάζονται και με επιστημονικό τρόπο: φιλολογικό και θεατρολογικό σχολιασμό, παραστασιογραφία, κριτικογραφία κτλ. Άλλωστε η εκδότρια, σήμερα επίκουρη καθηγήτρια στο Τμήμα Θεά-

τρους στη Σχολή Καλών Τεχνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, κατέβαλε σημαντική προσπάθεια βιβλιογράφησης των χρονογραφημάτων και άλλων επίκαιρων και εφήμερων δημοσιεύσεών του, ώστε πράγματι να μπορούμε να εκτιμήσουμε για πρώτη φορά το σύνολο της πνευματικής προσφοράς του δεύτερου σημαντικού θεατρικού συγγραφέα του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα. Δεν μπορεί να πει κανείς το ίδιο για την έκδοση των αδελφών Βλάσση σχετικά με τον Ξερόπουλο, όπου υπάρχει παραστασιογραφία, αλλά όχι κριτικογραφία και βιβλιογραφία, η οποία άλλωστε είναι ακόμα από τα μεγάλα desiderata της έρευνας για τον Ξερόπουλο (γι' αυτά βλ. Β. Πούχγερ, «Τα πρώτα δραματικά έργα του Γρηγόριου Ξερόπουλου ήτοι η (σχεδόν) αποτυχημένη θεατρική σταδιοδρομία του Νέστορα της ελληνικής δραματολογίας στη στροφή του αιώνα», *Νέα Εστία*, τ. 150, Οκτ. 2001, τευχ. 1738, σσ. 446-487). Βέβαια η περίπτωση του Ξερόπουλου είναι πιο σύνθετη, λόγω της πεζογραφίας του, της κριτικογραφίας, της παιδικής λογοτεχνίας, της εκδοτικής του δραστηριότητας κτλ., αλλά από καθαρά δραματολογική και θεατρολογική άποψη δεν παρουσιάζει το ενδιαφέρον που έχει ο Παντελής Χορν. Ενώ ο Ξερόπουλος δεν εγκαταλείπει ποτέ το πρότυπο του καλοφτιαγμένου έργου της γαλλικής δραματικής σχολής του αστικού Ρεαλισμού της Γαλλίας του 19^{ου} αιώνα, και διατείνεται πως σ' αυτό έγκειται «το» στοιχείο της θεατρικότητας, ενώ όλα τα άλλα δεν μπορούν να «σταθούν» στη σκηνή, ο Χορν πειραματίζεται αδιάκοπα με ύφη και γραφές, δραματολογικά μοντέλα και θεατρικές φόρμες, αποτυγχάνει, επιτυγχάνει, κινείται και εξελίσσεται, αφομοιώνει και δοκιμάζει, επιλέγει και απορρίπτει, και δεν φοβάται σε τέτοιο βαθμό, όπως ο Ξερόπουλος, τη θεατρική αποτυχία. Όλα αυτά βέβαια θα τα ξέρουμε κάποτε καλύτερα, αν μια βάσιμη και συστηματική μονογραφία για το θεατρικό Ξερόπουλο ρίξει άπλετο φως σε όλες τις πτυχές της θεατρικής δραστηριότητας του Νέστορα του νεοελληνικού θεάτρου του 20^{ου} αιώνα, και επιτρέψει μια, σε αντιπαράθεση, εξέταση με τον Χορν.

Επειδή τα κείμενα που παρουσιάζονται, σχολιασμένα, με κριτικογραφία και παραστασιογραφία, για πρώτη φορά συγκεντρωμένα στην έκδοση αυτή είναι πολλά, μια ουσιαστική αντιμετώπιση του Χορν ως δραματογράφου δεν μπορεί να γίνει σε μια βιβλιοκρισία. Από το Χορν ξεκινούν νήματα της εξέλιξης προς το μέλλον, όπως και από το νεαρό Καζαντζάκη, κι ας μην το έχει αντιληφθεί η ίδια η εποχή. Έργα σαν *Το τίμιο σπίτι* (1908), τραγική σάτιρα, προοιδιαίνουν εξίσου για το δράμα «του παραλόγου» όσο και το μονόπρακτο *Κωμωδία: τραγωδία μονόπρακτη* (γράφεται την ίδια χρονιά, δημοσιεύεται το 1909) του Καζαντζάκη. Δεν είναι αναγκαστικά τα έργα που είχαν επιτυχία στην εποχή τους, όπως οι *Πετροχάρηδες* ή το *Φιντανάκι*, εκείνα που παρουσιάζουν το μεγαλύτερο δραματολογικό ενδιαφέρον ή κατέχουν πρόδρομη θέση στην ιστορία της νεοελληνικής δραματολογίας. Πάντως το πνευματικό και δραματολογικό προφίλ του Παντελή Χορν, του αξιωματικού του ναυτικού και γιου του Αυστριακού φιλέλληνα από την Τεργέστη, που αναδεικνύεται ανάγλυφα και εύγλωττα από τους πέντε ογκώδεις αυτούς τόμους, είναι εν τέλει πιο ενδιαφέρον και γοητευτικό για το σημερινό μελετητή από αυτό που έχει ο «πολύς» Ξερόπουλος.

Αλλά, όπως είπαμε, αυτά πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενα πιο εμπειριστωμένων μελετημάτων. Εδώ ας αναφερθούν μόνο οι τεχνικές λεπτομέρειες της έκδοσης. Ο πρώτος τόμος περιέχει και την Εισαγωγή, η οποία στηρίζεται εν πολλοίς και στη διδακτορική διατριβή της εκδότριας, την οποία γνώρισα εκ του σύννεγγυς ως μέλος της τριμελούς εισηγητικής επιτροπής. Ο πρόλογος (σσ. 17-26) παρουσιάζει

ζει την περίπτωση του Χορν ως ερευνητικό πρόβλημα και αναλύει το όλο εγχείρημα της έκδοσης των θεατρικών του έργων. Ακολουθεί ένα τμήμα «Ο Παντελής Χορν και η εποχή του» (σσ. 27-57), όπου δίνεται σε μορφή χρονολογικού πίνακα 1881-1941 με τέσσερις στήλες: Η ζωή και το έργο του Π. Χορν, Το θέατρο στην Ελλάδα, Το θέατρο στον κόσμο, Ελληνική και ξένη ιστορία. Ακολουθεί η εκτενής Εισαγωγή (σσ. 59-100) με τα «Εργοβιογραφικά» (σσ. 59 εξ.), τις «Πρειμέρες του Π. Χορν» (σσ. 83 εξ.), την περιγραφή του «Θεατρικού αρχείου Π. Χορν» (σσ. 91 εξ.) με τα σωζόμενα χειρόγραφα. Βιβλιογραφικής φύσεως είναι το επόμενο τμήμα: «Εργογραφία Π. Χορν» (σσ. 101-164), όπου αναγράφονται τα εκδεδωμένα συνθέματα του συγγρ.: 19 θεατρικά (σσ. 103 εξ.), 36 πεζά (σσ. 104 εξ.), 10 ποιήματα (σσ. 106 εξ.), άρθρα και χρονογραφήματα (σσ. 107): 4 στο *Νουμά*, 2 στη *Νέα Ζωή* (Αλεξανδρείας), 26 στο *Ελεύθερον Βήμα*, 98 στον *Ελεύθερον Λόγον*, 652 στην *Εσπερινήν*, 4 στο *Ελληνικόν Θέατρον*, 8 στη *Ναυτικήν Ελλάδα*, 2 στα *Νέα από την Ελλάδα*, 25 στο *Μπουκέτο*, 1085 στη *Βραδυνή*, 4 στα *Παναθήναια*, 11 στην *Ελεύθερη Γνώμη*, 3 στο *Ελληνικόν Μέλλον*, και 13 σε διάφορα. Η απαρίθμηση αυτή, που επίτηδες δεν την απέφυγα, δείχνει ήδη κάτι από το χαρακτήρα του Π. Χορν, την επιμονή του και την τάση να σκορπίζεται. Ακολουθεί η αναγραφή 38 θεατρικών κριτικών (σσ. 159 εξ., και αυτές θα είχαν ενδιαφέρον να εκδοθούν), 14 επιστολές στον Τύπο (σ. 161), μια πολωνική μετάφραση ποιημάτων του (σ. 161) και 36 συνεντεύξεις και γνώμες (σσ. 162 εξ.). Ασφαλώς μια τέτοια πρώτη καταγραφή δε θα έχει απόλυτη πληρότητα, είναι όμως ένα βήμα ανεκτίμητο όσο και επίπονο προς τη σωστή κατεύθυνση, γιατί τώρα υπάρχει και μια σωστή βάση για τη συνολική αποτίμηση της προσωπικότητας του θεατρικού συγγραφέα.

Ακολουθούν τα έργα. Κάθε κείμενο ξεκινάει με την παρουσίαση των πηγών, μια μικρή ή και μεγαλύτερη, ανάλογα με τη σημασία του έργου, εισαγωγή με αισθητικές και δραματολογικές παρατηρήσεις και χαρακτηρισμούς, την κριτικογραφία και απόψεις για το έργο, βιβλιογραφία, φιλολογικές αναφορές για το κείμενο που έχει χρησιμοποιηθεί στην έκδοση κτλ.· στο τέλος του κειμένου ακολουθούν και κριτικές ή αποσπάσματα κριτικών για το έργο και την παράσταση, αν έχει παρασταθεί: *Ο Ξένος*, δραματική σκηνή, 1906 (σσ. 165 εξ.), *Το Ανεχτίμητο*, δράμα σε τρία μέρη, 1906 (σσ. 183 εξ.), *Οι Πετροχάρηδες*, δράμα σε μέρη τρία, 1908 (σσ. 269 εξ.), η πρώτη μεγάλη επιτυχία, *Το Τίμιο Σπίτι*, τραγική σάτιρα, 1908 (σσ. 359 εξ.), που αντιμετωπίστηκε χαρακτηριστικά με αμηχανία, *Μελάχρα*, δράμα σε πράξεις τρεις, 1909 (σσ. 391 εξ.), *Μεσ' στο σκοτάδι*, μονόλογος 1910 (σσ. 491 εξ.), *Ο άνθρωπος μας*, δράμα σε πράξεις 3, 1910 (σσ. 497 εξ.), από το οποίο διασώζονται μόνο αποσπάσματα της Α' πράξης, *Το κρίμα της μάνας*, εις πράξεις 3, 1910 (σσ. 529 εξ.), το έργο δεν σώζεται αλλά υπάρχουν ορισμένες πληροφορίες γι' αυτό, *Η Βασίλω του Χαρεντά*, μονόπρακτο, 1910 (σσ. 535 εξ.), επίσης δεν σώζεται, *Τσεκούρι και φωτιά*, δραματική σάτιρα σε τρία μέρη, 1910 (σσ. 543 εξ.), σώζεται μόνο η «Υπόθεση» του σχεδιαζόμενου έργου, *Οι νικημένοι*, σε πράξεις 4, 1911 (σσ. 551 εξ.), το κείμενο δεν διασώζεται. Ο πρώτος τόμος κλείνει με ένα ευρητήριο και ένα βιβλιογραφικό σημείωμα. Ήδη από την εναλλαγή δραματικών ειδών, εκπενών και σύντομων, σατιρικών και σοβαρών, ηθογραφικών και πρωτοποριακών θεμάτων σχηματίζει κανείς την εντύπωση του πειραματιζόμενου και ανήσυχου χαρακτήρα του συγγραφέα, που δεν διστάζει να διακυβεύσει την εξασφαλισμένη επιτυχία του μ' ένα νέο πείραμα.

Ο δεύτερος τόμος περιέχει τα εξής έργα: *Φιορέλα*, σε μία πράξη, 1912 (σσ. 13 εξ.), *Παναγιά η Κατηφορίτισσα*, δράμα σε πράξεις τρεις, 1915 (σσ. 59 εξ.), *Φλόγες*, δράμα σε πράξεις τρεις, 1915 (σσ. 91 εξ.), δεν σώζεται το κείμενο, *Η κερένια κούκλα*, θεατρική διασκευή του μυθιστορήματος του Χρηστομάνου σε τρεις πράξεις, 1915 (σσ. 99 εξ.), δεν σώζεται, *Η πλημμύρα*, δράμα σε πράξεις τρεις, 1915 (σσ. 109 εξ.), *Το μαύρο καράβι*, δράμα σε πράξεις τρεις, 1917 (σσ. 181 εξ.), δεν σώζεται το κείμενο, *Η Ανατολίτισσα*, δράμα σε μέρη τρία, 1918 (σσ. 195 εξ.), δεν σώζεται, *Το Φιντανάκι*, αθηναϊκή ηθογραφία σε πράξεις τρεις, 1921 (σσ. 213 εξ.), με άφθονη κριτικογραφία (και μεταγενέστερη)· ιδιαίτερα χρήσιμη είναι η δημοσίευση του μυθιστορήματος *Το Φιντανάκι* 1923 (σσ. 312 εξ.) για τη συγκριτική μελέτη, γιατί διαφωτίζονται καλύτερα ορισμένες πτυχές του θεατρικού έργου.

Ο τρίτος τόμος ξεκινάει με το έργο *Η Σταχτοπούτα*, αθηναϊκή ηθογραφία σε πράξεις τρεις, 1922 (σσ. 13 εξ.), διασώζεται μόνο ένα μικρό απόσπασμα· ακολουθεί *Η νταλιανοπούλα*, δράμα σε μέρη δύο και εικόνες τέσσερις 1923 (σσ. 49 εξ.), *Η βασιλοπούλα της Νεαπόλεως*, σε πράξεις τρεις, 1923 (σσ. 117 εξ.), με αποσπάσματα της αφηγηματικής εκδοχής του έργου, *Οι γειτόνισσες*, ηθογραφία σε πράξεις τρεις, 1924 (σσ. 201 εξ.), *Ο Σέντζας*, κωμωδία σε πράξεις τρεις, 1925 (σσ. 307 εξ.). Στον τόμο αυτό υπάρχουν και ένα γλωσσάριο και ένας πίνακας γαλλικών εκφράσεων.

Ο τέταρτος τόμος περιέχει τα εξής έργα: *Φλαντώ*, η τραγωδία του πόθου, σε τέσσερα μέρη, 1925 (σσ. 17 εξ.), *Η μητρούλα*, χριστουγεννιάτικο θέατρο για παιδιά, 1925 (σσ. 113 εξ.), *Στη λάβρα του μεσημεριού*, μονόπρακτο, 1926 (σσ. 125 εξ.), δεν σώζεται το κείμενο, *Στο πανηγύρι*, ηρωϊκή ηθογραφία σε δύο πράξεις, με πρόλογο και επίλογο, 1926 (σσ. 131 εξ.), διασώζεται μόνο η ραδιοφωνική διασκευή του από τον Ιάκωβο Καμπανέλλη, καθώς και μια αφηγηματική εκδοχή του έργου, [*Φάνης και Φανή*], [κωμωδία σε τρεις πράξεις και επίλογο], 1926 (σσ. 191 εξ.), σώζεται ένα σημαντικό απόσπασμα, *Η Ψωροκόστανα*, σκηνική γλωσσολογία σε πράξεις τρεις, 1927 (σσ. 255 εξ.), διασώζονται μικρά αποσπάσματα, *Το μελτεμάκι*, κωμωδία σε πράξεις τρεις, 1927 (σσ. 277 εξ.), *Σκρολ*, φαντασία σε πράξεις τρεις, 1928 (σσ. 381 εξ.), δεν διασώζεται το θεατρικό κείμενο, *Η σειρήνα (η γυναίκα-θάλασσα)*, 1928 (σσ. 391 εξ.), *Σιγανοπαπαδιές*, σατιρική κωμωδία σε τρεις πράξεις, 1929 (σσ. 443 εξ.), δεν διασώζεται το κείμενο, *Σταθμός*, σε πράξεις τρεις και εικόνες οκτώ, 1929 (σσ. 459 εξ.), *Ο κ. Πρόξενος*, θεατρικό σκίτσο, 1931 (σσ. 477 εξ.), *Η Εύα*, θεατρικό σκίτσο, 1931 (σσ. 507 εξ.), *Εκείνος!* (σσ. 527 εξ.), δεν σώζεται το κείμενο αλλά υπάρχουν δύο αφηγηματικές εκδοχές του έργου. Ο τόμος κλείνει πάλι με Γλωσσάριο και τον πίνακα ξενόγλωσσων εκφράσεων.

Ο τελευταίος τόμος συγκεντρώνει τα τελευταία έργα του: *Δεν αγαπάμε τον ίδιο*, έργο σε τρεις πράξεις, 1934 (σσ. 17 εξ.), *Τσαλιμάκια*, κωμωδία σε τρεις πράξεις, 1936 (σσ. 115 εξ.), δεν σώζεται το κείμενο, *Ζωή και παραμύθι*, σε πράξεις δύο, εικόνες πέντε και επίλογο, 1937 (σσ. 127 εξ.), *Η απολογία του Σακράτους*, κωμωδία (σσ. 231 εξ.), διασώζεται μόνο μικρό απόσπασμα, *Το όνειρο της Μαρούσας*, λαμπριάτικο σκετς (σσ. 243 εξ.), καθώς και η μετάφρασή του του «*Cocu magnifique*» του F. Crommelynck με τον τίτλο *Ένας ζηλιάρης σύζυγος* (σσ. 253 εξ.). Από την αναγραφή των τίτλων διαφαίνεται και πέρα από την τάση να πειραματιστεί με όλα τα δραματικά είδη και θέματα και η έλλειψη ιδιαίτερης φροντίδας για το έργο του, αλλιώς δε θα είχαν χαθεί τόσα κείμενα. Ο τελευταίος τόμος περιλαμβάνει και ένα παράστημα, όπου δημοσιεύεται μια επιλογή από τα άρθρα και χρονογραφήματά του (σσ. 339

εξ.), κυρίως για αισθητικά και θεατρικά θέματα, όπου οι απόψεις του έχουν άμεσο ενδιαφέρον για το μελετητή, μερικά ποιήματά του (σσ. 461 εξ.), μια συνέντευξη (σσ. 475 εξ.), κρίσεις για τον Π. Χορν (σσ. 483 εξ.), ενώ σ' ένα Επίμετρο (σσ. 505-556) δίνεται μια ανάλυση της δραματολογίας του Χορν: μαθητικά και πρότυπα, θεματική και ιδεολογία, δραματολογική τεχνική και αισθητικές προτιμήσεις, διαμόρφωση μιας δραματολογίας, και Επιλογικά. Ο τόμος κλείνει με μια εμπειρισταωμένη βιβλιογραφία (σσ. 559-574) και το Γενικό Ευρετήριο των πέντε τόμων (σσ. 575-605).

Αξίζουν συγχαρητήρια τόσο στο Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν για την υποστήριξη της προσπάθειας αυτής, που μας χαρίζει για πρώτη φορά επιστημονικά σχολιασμένα Άπαντα ενός Έλληνα θεατρικού συγγραφέα του 20^{ου} αιώνα, όσο και στην εκδότρια, που ανέλαβε, πέρα από τη διδακτορική της διατριβή, το μάρχθο της επιμέλειας τόσων θεατρικών κειμένων, που γεμίζουν πέντε τόμους με σχεδόν 3000 σελίδες. Ωστόσο είμαι βέβαιος, ότι ο κόπος άξιζε, γιατί τώρα βλέπουμε διαφορετικά όχι μόνο τη συγγραφική προσωπικότητα του Χορν, ο οποίος βρισκόταν, στην εκτίμηση του κόσμου, πάντα στη σκιά του Ξενοπούλου, ή για τον οποίο είχε επικρατήσει η άποψη πως τροφοδοτούσε, όπως εκείνος, μόνο το εμπορικό και ρηχό θέατρο, ξεκινώντας αποκλειστικά από τις θεατρικές επιτυχίες του· αλλά τώρα είναι και η κατάλληλη στιγμή για μια τέτοια επαναποθέτηση, που με πολλαπλές έρευνες σε διάφορα επίπεδα το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα παίρνει, όσον αφορά τη θεατρική ιστορία και τη δραματολογία, σιγά σιγά ευκρινέστερη μορφή κι επιτρέπει οριστικότερες αποτιμήσεις. Στο ευδιάκριτο χάσμα ανάμεσα στην «υψηλή» δραματογραφία (Παλαμάς, Καζαντζάκης, Σικελιανός, Πρεβελάκης κτλ.) και το εμπορικό θέατρο, που είχε διαγνώσει με οξυδέρκεια ήδη ο Φώτος Πολίτης, και πριν από το νεολαϊκό θέατρο του Βασιλή Ρώτα και του Γιώργου Θεοδοκά, που γεφυρώνουν την απόσταση, αναμνησμένοι ενεργότερα στα ίδια τα θεατρικά πράγματα, ο Ξενοπούλος και ο Χορν κρατούν μια ενδιάμεση στάση ήδη πριν από αυτούς, γράφοντας συστηματικά και επαγγελματικά ποιοτικό θέατρο για τις πρωταγωνίστριες της εποχής και διατηρώντας και σχέσεις με την «υψηλή» ή τη στρατευμένη δραματογραφία. Δεν αρνήθηκαν τις σχέσεις με το πρακτικό θέατρο, όπως ο Παλαμάς, ο Ταγκόπουλος ή ο Καζαντζάκης, ο καθένας για διαφορετικούς λόγους. Ωστόσο οι δυο τους υπηρετούν τη σκηνή με διαφορετικό τρόπο: ο Ξενοπούλος προσεκτικός, για να μην ξεφύγει από τα δοκιμασμένα και τα γούστα της εποχής και χάσει την εύνοια του κοινού, οδηγείται σε όλο πιο ρηχά νερά, όσο προχωράει ο χρόνος, ενώ ο Χορν δεν διστάζει να «αμαυρώσει» τις θεατρικές επιτυχίες του με δραματολογικά πειράματα, που εκ των προτέρων είχαν αμφίβολη εκτίμηση ή θα ήταν τελείως καταδικασμένα. Υπάρχει και μια άλλη διαφορά: ενώ ο Ξενοπούλος διασκευάζει τα επιτυχημένα πεζογραφήματά του για το θέατρο, ο Χορν γράφει πρώτα για τη σκηνή, και ύστερα διασκευάζει μερικά έργα του σε πεζογραφήματα, που τα δημοσιεύει στις εφημερίδες σε συνέχειες.

Αλλά όλα αυτά είναι τώρα θέματα ουσιαστικότερης προαγμάτευσης. Το πρώτο και ουσιαστικότερο βήμα έγινε από την κ. Έφη Βαφειάδη, που καταλήγει ήδη σε ορισμένα βάσιμα και πολύτιμα συμπεράσματα. Τώρα έπεται η σύγκριση και η σύνθεση, για να φτάσουμε στην τελική αποτίμηση και τοποθέτηση στην ιστορία της νεοελληνικής δραματολογίας και του θεάτρου. Το λόγο έχουν οι μελετητές. Καλό διάβασμα!